

BARQAROR RIVOJLANISHDA SOLIQ TIZIMINING O'RNI

Sanjarbek Xayrullayev
Toshken Davlat Iqtisodiyot
Universiteti talabasi

Annotatsiya: Barqaror rivojlanish hozirgi kunda dunyo hamjamiyatidagi barcha davlatlar oldida turgan asosiy masalalardan biriga aylanib ulgurgan, bu iqtisodiy taraqqiyot, ekologik barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni muvozanatlash uchun barcha iqtisodiy sektorlar bo'ylab integratsiyalashgan, aniq rejalarga asoslangan harakatlarni talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, soliq va fiskal siyosat foydali instrument hisoblanadi, lekin shuningdek kam foydalaniladigan siyosat vositasidir. Ushbu tadqiqotda tadqiqot adabiyotlarni ko'rib chiqishdan foydalanadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, barqaror rivojlanishda soliqlarning funksiyasini maksimal darajada oshirish uchun keng qamrovli soliq islohotlarini o'tkazish zarur bo'lib, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: soliq tizimini soddalashtirish, soliqning progressivligini oshirish, soliq boshqaruvini kuchaytirish, soliq siyosatini ekologik va ijtimoiy siyosat bilan yaxshiroq integratsiyalash.

Kalit so'zlar: Soliq tizimi, Soliq siyosati, Iqtisodiyot, Barqaror iqtisodiy o'sish, Integratsiya, Paradigma,

Kirish

Barqaror rivojlanish XXI asrda global taraqqiyotning asosiy tushunchasidir. U hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirishda keyingi avlodning o'z ehtiyojlarini qondirish qobiliyatiga putur yetkazmaslikni ham o'z ichiga oladi. Barqaror rivojlanish uchun asosiy ustunning integratsiyasiga asoslanadi: iqtisodiy o'sish, atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy tenglik. Barqaror rivojlanish atrof-muhit va ekotizimlarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish uchun tabiiy resurslardan oqilona foydalangan holda umumiy samaradorlik va rentabellikni oshirishga intiladi. Maqsad - inklyuziv va barqaror o'sishga erishish, bu nafaqat qisqa muddatli yutuqlarga e'tibor qaratadi, balki jamiyat va butun ekotizimning manfaatlarini hisobga olish. Shunday qilib, barqaror rivojlanish hamma uchun yaxshiroq kelajakni shakllantirishga qaratilgan keng qamrovli va yaxlit paradigmaga aylanadi.¹

Barqaror rivojlanishning ahamiyati uning uchta asosiy ustunni: iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik muvozanatni saqlash qobiliyatidadir. Ushbu kontsepsiya hozirgi avlod ehtiyojlarini o'z ehtiyojlarini qondirish uchun keyingi avlodning tashish qobiliyatini buzmasdan qondirishga qaratilgan. Barqaror rivojlanish tamoyillarini

¹ <https://adisampublisher.org/index.php/nasional/article/view/872>

qo'llash orqali qashshoqlik, mahrumlik, iqlim o'zgarishi, atrof-muhit degradatsiyasi kabi global muammolarni kompleks va uzoq muddatli hal qilish mumkin.

Bundan tashqari, barqaror rivojlanish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda, chunki dunyoga ekologik va ijtimoiy inqirozlar tobora ko'proq tahdid solmoqda. Tabiiy resurslardan ortiqcha foydalanish, nazoratsiz ifloslanish va beqaror iste'mol qilish dunyoni ekologik halokat yoqasiga olib keldi.

Boshqa tomondan, iqtisodiy va ijtimoiy tafovutlarning kengayishi jahon hamjamiyatining barqarorligi va birligiga tahdid solmoqda. Shu nuqtai nazardan, barqaror rivojlanish iqtisodiy o'sishni atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy adolat bilan uyg'unlashtirish uchun umumiy asosni taklif qiladi. Ushbu yondashuvni qo'llash orqali biz insoniyat uchun yanada adolatli, farovon va barqaror kelajakni qurishimiz mumkin.

Barqaror rivojlanish mohiyati

Barqaror rivojlanishning asosiy mohiyati Birlashgan Millatlar Tashkilotining 17ta maqsadida o'z aksini topadi. Unga ko'a barqaror rivojlanish qashshoq aholini kamaytirish, ocharchilikka qarshi manzilli harakatlar, sog'liqni saqlash va aholi farovonligini oshirish, inklyuziv va sifatli ta'limni ta'minlash, gender tengligiga erishish, hamma uchun toza suv va kanalizatsiya tizimini ta'minlash, hamma uchun arzon, barqaror va zamonaviy energiyadan foydalanishni ta'minlash, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, mehnat sharoitlarni yaxshilash va bandlikni ta'minlash, iqlim o'zgarishlari va uning oqibatlariga qarshi kurashish, tinchlik va global barqarorlikni ta'minlash.

Ushbu yondashuv inson farovonligi va sayyora barqarorligi ajralmas ekanligini tan oladi. Iqtisodiy rivojlanish nafaqat qisqa muddatli foyda keltiradi, balki jamiyat va atrof-muhitga uzoq muddatli ta'sirlarni ham hisobga oladigan tarzda amalga oshirilishi kerak. Xuddi shunday, atrof-muhitni muhofaza qilish harakatlari ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish ehtiyojlariga mos kelishi kerak.

Barqaror rivojlanish tamoyillarini qo'llagan holda, biz kelajak avlodlarning o'z ehtiyojlarini qondirish qobiliyatiga putur etkazmasdan, hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirishga intilamiz. Bu rivojlanish, iste'mol va tabiat bilan munosabatlarimiz haqidagi fikrimizni tubdan o'zgartirishni talab qiladi.

Nihoyat, barqaror rivojlanish nafaqat ma'lum bir hukumat yoki tashkilotning mas'uliyati, balki butun jahon hamjamiyatining umumiy mas'uliyatidir. Bu haqiqatan ham barqaror rivojlanish g'oyasini amalga oshirish va barcha uchun yaxshi kelajak yaratish uchun turli tomonlar – hukumatlar, xususiy sektor, fuqarolik jamiyati va shaxslarning hamkorligi va sadoqatini talab qiladi.

Soliq tizimi

Soliq nafaqat davlat tovarlari va xizmatlari uchun haq to'laydi balki u fuqarolar va iqtisodiyot o'tyasidagi ijtimoiy shartnomaning asosiy tarkibiy qismidir.

Soliqlarning qanday ko'tarilishi va sarflanishi hukumatning qonuniyligini aniqlashi mumkin. Hukumatlarni javobgarlikka tortish soliq tushumlarini samarali boshqarishni va kengroq aytganda, davlat moliyasini yaxshi boshqarishni rag'batlantiradi.²

Soliq tizimi mamlakatda joriy etilgan soliq turlari, soliq qonunchiligi, hisoblab chiqish tartibi, undirish tartibi va jamiyki soliq mamurchiligi bilan bog'liq soliq obyektlarini o'z ichiga oladi.

Soliq - bu jismoniy yoki yuridik shaxslar tomonidan qonun ustuvorligi asosida, bevosita mukofot olmasdan, davlatga to'lanadigan va butun xalq farovonligi uchun sarflanadigan majburiy badaldir. Ushbu ta'rif soliq'larga oid bir qancha muhim fikrlarni o'z ichiga oladi, ya'ni ular majburiy va majburiy ekanligi, qonun bilan tartibga solinganligi, soliq to'lovchi tomonidan to'g'ridan-to'g'ri olinadigan mukofot yo'qligi va asosiy maqsad kengroq jamiyat manfaati uchundir.

Soliqlarning asosiy funksiyalarini ikki toifaga bo'lish mumkin: byudjet funksiyasi va tartibga solish funksiyasi. Byudjet funksiyasi infratuzilmani rivojlantirish, ta'lim, sog'liqni saqlash va mudofaa kabi davlat xarajatlarini moliyalashtirish uchun soliqlarning davlat daromadlari manbai sifatidagi rolini anglatadi.

Shu bilan birga, tartibga solish funksiyasi soliqlardan ijtimoiy va iqtisodiy sohalarda hukumat siyosatini boshqarish yoki amalga oshirish vositasi sifatida foydalanishga olib keladi. Masalan, hukumat soliqlardan ma'lum tarmoqlarga investitsiyalarni rag'batlantirish, inflyatsiyani nazorat qilish yoki aholining sarf-xarajatlariga ta'sir qilish uchun foydalanishi mumkin

Soliqlarni turli mezonlar asosida tasniflash mumkin. Soliqlar o'z mohiyatiga ko'ra to'g'ridan-to'g'ri va egri soliq'larga bo'linadi. To'g'ridan-to'g'ri soliqlar - bu soliq tashuvchi uchun yukni o'z-o'zidan to'lashi kerak bo'lgan va boshqa tomonlarga o'tkazib bo'lmaydigan soliqlar, masalan, daromad solig'i. Shu bilan birga, bilvosita soliqlar - bu qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) kabi yuki boshqa tomonlarga o'tkazilishi mumkin bo'lgan soliqlar.

Barqaror rivojlanish va Soliq Tizimi o'rtasidagi bog'liqlik

Jahondagi deyarli barcha mamlakatlar byudjet siyosatida, g'aznaning 90% atrofidagi qismini doimiy soliqlar, ayniqsa bilvosita soliqlar tashkil etadi. Shuningdek, barcha iqtisodiy islohotlarni o'tkazishda, aholini ijtimoiy himoya qilishda, sifatli ta'limni tashkil etish, sog'liqni saqlash tizimini tashkil etish, mehnat sharoitlarini yaxshilash, davlat aktivlarini samarali boshqarish, innovatsiyalarni jalb qilish va rag'batlantirish, chet eldan kirib keluvchi investitsiyalarni kafolatlash, loyihalarni moliyalashtirish kabi iqtisodiyotga ta'sir etuvchi barcha soha va chora-tadbirlarni

² <https://zenodo.org/records/10934240>

o'tkazishda mablag' talab qilinadi. O'z-o'zidan ma'lumki soliqlarning fiskal funksiyasiga muvofiq byudjetni shakllantirish soliqlar hisobidan bo'ladi.

Soliqlar davlatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Davlat daromadlarining asosiy manbai sifatida soliqlar turli rivojlanish dasturlari, infratuzilma va davlat xizmatlarini moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan mablag'larni ta'minlaydi. Samarali soliq yig'ish bilan hukumatlar ta'lim, sog'liqni saqlash, transport va qayta tiklanadigan energiya kabi sohalarga uzoq muddatli investitsiyalar uchun resurslar ajratishi mumkin. Bu sarmoyalar nafaqat odamlarning bugungi hayot sifatini yaxshilaydi, balki kelajakdagi iqtisodiy o'sish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Soliqlar moliyalashtirish manbai bo'lishdan tashqari, barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlovchi iqtisodiy xatti-harakatlarni yo'naltirish uchun siyosat vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Soliq imtiyozlari orqali hukumatlar ekologik toza sektorlarga investitsiyalarni rag'batlantirishlari, yashil texnologiya innovatsiyalarini qo'llab-quvvatlashlari va barqaror biznes amaliyotlarini rag'batlantirishlari mumkin. Aksincha, atrof-muhitga yoki jamiyatga zarar etkazuvchi faoliyatga yuqori soliqlar qo'yish salbiy ta'sirlarni yumshatishga yordam beradi va yanada barqaror amaliyotga o'zgarishlarni rag'batlantiradi. Shunday qilib, yaxshi ishlab chiqilgan soliq tizimi yashil va inklyuziv iqtisodiyotga o'tish uchun katalizator bo'lishi mumkin.

Soliqlar barqaror rivojlanishning muhim jihati bo'lgan boyliklarni taqsimlash va iqtisodiy nomutanosiblikni kamaytirishda ham muhim rol o'ynaydi. Soliqlar hisobidan moliyalashtiriladigan progressiv soliq tizimi va ijtimoiy dasturlar orqali hukumat jamiyatdagi nochor guruhlarning farovonligini oshirishga yordam berishi mumkin. Bu nafaqat ijtimoiy hamjihatlikni yaxshilaydi, balki uzoq muddatli iqtisodiy o'sish uchun yanada kengroq va barqaror bozorni yaratadi. Bundan tashqari, soliqlar tengsizlikni kamaytirish orqali barqaror rivojlanishga to'sqinlik qiladigan ijtimoiy mojarolar va siyosiy beqarorlikning oldini olishga yordam beradi.

Biroq, barqaror iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashda soliqlarning rolini maksimal darajada oshirish uchun samarali, shaffof va adolatli soliq tizimi talab qilinadi. Hukumat soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish, soliq solinadigan bazani kengaytirish va soliqqa tortishning yuqori darajada bajarilishini ta'minlashni davom ettirishi kerak. Bundan tashqari, soliq siyosatining barqaror rivojlanish maqsadlariga mos kelishini ta'minlash va iqtisodiyot, atrof-muhit va jamiyatga uzoq muddatli ta'sirlarni hisobga olish muhimdir. Yaxlit va barqaror yondashuv bilan soliq barqaror va inklyuziv iqtisodiy rivojlanish istiqbollarini amalga oshirishda kuchli vosita bo'lishi mumkin.

O'zbekiston Iqtisodiy taraqqiyotida soliq tizimining o'rni

O'zbekistonning soliq siyosatini mamlakatning iqtisodiy manzarasini shakllantirish, o'sish sur'atlarini rag'batlantirish va sarmoyalarni jalb etishda muhim o'rin tutadi. O'zbekistonning soliq tizimi davlat xizmatlari va infratuzilmani rivojlantirishni moliyalashtirish uchun daromad olish bilan birga, korxonalar va jismoniy shaxslar uchun barqaror va bashorat qilinadigan asosni ta'minlashga moljallangan. O'zbekiston hukumati soliq yukuning adolatli taqsimlanishini ta'minlash maqsadida barcha soliq turlari bo'yicha stavkalarni belgilaydi. Bundan tashqari, O'zbekiston iqtisodiy rivojlanish uchun muhim deb hisoblangan muayyan tarmoqlar, hududlar yoki faoliyatni rag'batlantirish maqsadida soliq imtiyozlari yoki ta'riflarini joriy etadi.³

Barqaror rivojlanishni ta'minlashda resbulakiz soliq tizimidan barqaror iqtisodiy o'sish yo'lida foydalanish orqali, boshqacha qilib aytganda zanjirli bog'liq usuldan foydalanadi. Ya'ni soliq tizimi barqaror iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, iqtisodiy o'sish esa ijtimoiy muhit, aholining o'rtacha daromadlari oshishi, YaIM ning uzluksiz o'sishida o'z aksini topadi. Barqaror iqtisodiy o'sish esa barqaror rivojlanishning asosi bo'lib xizmat qiladi.

Respublikamizda, yuqorida ko'rsatilgan maqsadlarga erishish maqsadida soliq imtiyozlari va maxsus soliq rejimlari joriy qilish, ta'riflar joriy etish, erkin iqtisodiy zonalar va hududlar tashkil qilishdan foydalaniladi.

O'zbekistonda jahon andozalariga mos samarali soliq tizimiga tayanuvchi mustahkam iqtisodiy asos hamda real natijaga asoslangan istiqbolli taraqqiyot yo'nalishlarini belgilash, soliq yukini kamaytirish va soliqqa tortish tizimini soddalashtirish siyosatini davom ettirish, soliq ma'muriyatchiligini takomillashtirish va tegishli rag'batlantiruvchi choralarni kengaytirishga jiddiy ahamiyat berilmoqda. Soliq yukini pasaytirib borish, soliq to'lovchilar o'rtasidagi uning nomutanosib taqsimlanishini bartaraf etish, soliq ma'muriyatchiligidagi nomukammalliklar tufayli soliqlarni hisoblash va to'lashdagi muammolarni bartaraf etish, soliq to'lovchilar bilan soliq organlari o'rtasidagi iyerarxar munosabatlarga yo'l qo'ymaslik va ularning "hamkorlikda o'sishi"ni ta'minlashga erishish, tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatiga to'sqinlik qiladigan asossiz soliq tekshiruvlarini bartaraf etish va soliq maslahati ko'rsatish hamda samarali nazorat tadbirlariga o'tish vazifasi belgilandi. Respublikamizda "yangi soliq siyosati doirasida ish haqiga soliq yuki 1,5 barobar kamaytirildi. Natijada rasmiy sektorda ishlayotganlar soni yil davomida 500 mingtaga ko'paydi. Qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi 20 foizdan 15 foizga tushirildi. Buning hisobidan o'tgan yili soliq to'lovchilar ixtiyorida 2 trillion so'm qoldi. Joriy yilda bu raqam 11 trillion so'mni tashkil etishi kutilmoqda. Bir yilda tadbirkorlar ixtiyorida shuncha mablag' qolishi, albatta, ularga o'z bizneslarini rivojlantirish uchun juda katta

³ <https://zenodo.org/records/10934240>

qo‘shimcha imkoniyatlar yaratadi”⁴ . Bu esa o‘z navbatida mazkur ilmiy maqola mavzusining bugungi kundagi islohotlarning dolzarb masalalaridan biri ekanligi ko‘rsatmoqda

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, soliqlar barqaror rivojlanishni ta‘minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Soliq siyosatini strategik ishlab chiqish va amalga oshirish orqali hukumatlar atrof-muhitga zarar etkazuvchi xatti-harakatlarni rag‘batlantirishi, zararli faoliyatning oldini olishi va muhim davlat xizmatlari va infratuzilmasini moliyalashtirish uchun daromad keltirishi mumkin. Yaxshi tuzilgan soliq tizimi toza energiya, barqaror qishloq xo‘jaligi va yashil texnologiyalarni ilgari surish bilan birga, ijtimoiy tengsizliklarni bartaraf etish va barqaror kelajakka adolatli o‘tishni ta‘minlashi mumkin. Dunyo dolzarb ekologik va ijtimoiy muammolar bilan kurashayotgan bir paytda, ijobiy o‘zgarishlarga olib keladigan soliqning kuchini ortiqcha baholab bo‘lmaydi. Innovatsion soliq yechimlari va xalqaro hamkorlikni qo‘llash orqali biz kelgusi avlodlar uchun yanada barqaror va adolatli dunyoni barpo etish uchun soliqqa tortish salohiyatidan foydalanishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://adisampublisher.org/index.php/nasional/article/view/872>
2. <https://zenodo.org/records/10934240>
3. https://herald.kokanduni.uz/index.php/public_html/article/view/905

⁴ Mirziyoyev Sh. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Toshkent shahri 2020 yil 24 yanvar, <https://uza.uz/oz/politics/zbekistonrespublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyoyevning-oliy-25-01-2020>